

Täytyy muistaa ja täytyy unohtaa

Marja Saarenheimo (2012): Muistamisen vimma.
Kirjoituksia muistista ja unohtamisesta. Tampere: Vastapaino. 198 s.
ISBN 978-951-768-401-9.

MONISSA MAISSA on jo pitkään ollut vallalla tieteidenvälinen muistibuumi. Kiinnostavaa on henkilökohtaisen ja kollektiivisen muistamisen merkitys, ei mieleen palautuksen täsmällisyys. Milloin tietty tieto tai tulkinta muuttuu julkilausutuksi ja milloin taas painuu äänettömäksi? Kun joku puhuu, miten hän muistaa juuri tuon asian, mikä tai kuka puhuu, mitkä äänet puheessa kuuluvat?

Muisti ei ole varasto, vaan sanotaan, että muistaminen on menneisyyden ja tulevaisuuden kutsumista tähän hetkeen. Muistamme, kun meitä kutsutaan muistamaan. Monet ajattelijat kuten G.H. Mead korostavat, että jokainen nykyhetki luo oman historiansa. Ajankohtaiset tapahtumat muuntavat menneitä tapahtumia tähän hetkeen sopiviksi ja nykyisyyden kanssa resonoiviksi.

Muisti on paitsi sosiaalista myös tilallista. Kirjailija Bo Carpelanilta (1926–2011) kysyttiin, miten hän pääsee kirjoittaessaan takaisin lapsuutensa aikaan. Hän vastasi, ettei hän siirry niinkään toiseen aikaan vaan toiseen tilaan.

KAIKILLE, JOTKA MUISTAVAT LIIKAA TAI LIIAN VÄHÄN

Mnemosyne on paitsi muistin ju-

malatar myös taiteiden ja tieteiden haltiattarien eli muusien äiti. Kaulokirjallisuus muistuttaa asioista, joihin muutoin ei päästä käsiksi. Marja Saarenheimo kirjoittaa muistamisesta ja unohtamisesta seitsemän teoksen kautta. *Muistamisen vimma* -teos on omistettu kaikille, "jotka muistavat liikaa tai liian vähän".

Ruumis muistaa tuntemalla, ja ruumiilliset muistot ovat ikään kuin samaa ainesta alkuperäisen kokemuksen kanssa. Filosofin Maurice Merleau-Pontyn käsityksiin ruumiillisuudesta ja ruumiin muistista vaikutti suuresti Marcel Proustin *Kadonnutta aikaa etsimässä* -teos (ilm. 1913–1927, suom. 1968–2007). Saarenheimon kirjassa on oma lukunsa suomeksi 10-osaisena ilmestyneestä Proustin teoksesta.

W.G. Sebaldin *Austerlitz*-teosta on tutkittu arkkitehtuurin ja valokuvien tuottaman muistin kerrostumisen kannalta, mutta vielä enemmän Saarenheimoon on vaikuttanut teoksen kertomus taakoista, jotka tuottavat kipua niin kauan kuin ne pysyvät sanojen tuolla puolen.

Sebaldin teoksen päähenkilö Austerlitz tekee pakonomaisella vimmallalla muistiinpanoja euroop-

palaisten rautatieasemien arkkitehtuurista, mutta tutkimus ei valmistu vaan vie hänen voimansa. Massiivisista rautatieasemista, jotka "kantavat jo itsessään oman tuhoutumisensa varjoa", välittyy Austerlitzille tuntemattoman matkan pään ja eron pelko, jonka hän hämäästi aavistaa liittyvän omaan historiaansa. Kun hän yhtäkkisenä väläyksenä muistaa lapsuutensa tapahtumia, hän voi ryhtyä rakentamaan menneisyyttään, ja samalla nousevat esiin holokaustin tapahtumat.

Saarenheimon lainaamat Proustin sanat kuvaavat myös Austerlitzin muistamista:

"Jokin liikahtaa, haluaisi nousta esiin, jokin kuin ankkurista irrotettu, jossakin hyvin syvällä; en tiedä, mikä se on, mutta se nousee hitaasti; tunnen vastuksen ja kuulen ohitettujen etäisyyksien kohinan" (*Kadonnutta aikaa etsimässä*, osa I, s. 56)

KUINKA KÄSITTÄÄ KÄSITTÄMÄTÖNTÄ

Siri Hustvedtin *Amerikkalainen elegia* -teoksen monilla henkilöillä on Austerlitzin tapaan menneisyyden tapahtumia, jotka eivät suostu muuttumaan tarinoiksi

vaan ilmenevät toistamispakkona ja ruumiillisina oireina. Saarenheimo pohtii, vetääkö kärsimys meitä puoleensa mustan aukon tavoin tai kutsuuko kärsimys luokseen yhä lisää kärsimystä. Miten oppia suremaan surunsa niin, ettei loppuikänsä tarvitsisi olla traumojensa vanki?

Saksalaisen Bernhard Schlinkin *Lukija*-romaani kertoo sovituksen etsinnästä ja kollektiivisen kärsimyksen käsittelystä. Kun päähenkilölle Michaelille selviää hänen rakastettunsa Hannan sodan aikainen rikos, Michael ei pysty enää palauttamaan mieleensä naisen kasvoja.

Saksassa eri sukupolvet ovat käsitelleet syyllisyyttä eri tavoin. Keskustelua ei ole käyty vain siitä, kuka sodan aikana teki tai oli tekemättä mitään, vaan siitä, miten sanallisesti ilmaistu tai sanaton taakka on siirtynyt seuraaville sukupolville. Vaikka saksalaiset ovat käsitelleet kollektiivista syyllisyyttä, oman lähisukulaisen osallistuminen julmuuksiin on *Opa war kein Nazi* -tutkimuksen mukaan vaikea myöntää (HS 28.3.13). Vääräyden sovittamisesta ilmestyi viime vuonna Suomessa Jan Löfströmin toimittama kiintoinen teos *Voiko historiaa hyvittää?*

Sanotaan, että kärsimyksen työstäminen mielekkääksi tarinaksi auttaisi sietämään sietämättömyyttä, mutta vaarana on ymmärrettävyyden illuusion syntyminen silloin, kun ei voi eikä pidäkään ymmärtää. Myös muistomerkit voivat kääntyä tarkoitustaan vastaan, kun se, mitä tulisi muistaa, on käsityskyvyn ulkopuolella. Mitä ja miten keskitysleirien muistomerkit saavat meidät muistamaan? Freudin kerrotaan tokaiseen, että rikospaikat kuorutetaan muistomerkeillä, jotka antavat luvan unohtamiseen.

UNOHTAMINEN ONNEN EDELLYTYKSENÄ

Unohtaminen ja muistaminen eivät ole vastakohtia, vaan unohtaminen on muistamisen yksi tapa, ja muistamisen tavoin sosiaalinen ja institutionaalinen ilmiö. Friedrich Nietzschen mukaan unohtaminen tai historiattomuus on niin pienen kuin suurenkin onnen edellytys, mutta menneisyys palaa aaveen tavoin häiritsemään nykyhetken rauhaa. Ilman unohtamista ei ole muistia sen paremmin kuin kirjallisuutta tai historiaakaan.

Historiaa hallitaan hallitsemalla yhteisöjen muistia. Milan

Kunderan *Naurun ja unohduksen kirja* kertoo kaaosta torjuvan unohduksen tuottamisesta. Heti 1968 ”veljellisen” miehityksen alussa Tshekkoslovakian yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa erotettiin saadoittain muistamisen asiantuntijoita eli historioitsijoita. Muutkin vaiennetut ”katoavat näkymättömiin kuin sumussa etenevä kulkue, ja heidät unohdetaan.” (Kundera, s. 37).

Saarenheimo kirjoittaa myös Siri Hustvedtin toisesta romaanista *Vapiseva nainen* ja Lisa Genovan muistisairautta käsittelevästä teoksesta *Edelleen Alice*.

Kaikille, jotka muistavat liikaa tai liian vähän, voi suositella Saarenheimon kirjaa, ja ylipäänsäkin esseisiin tarttumista. Esseiden lukeminen on onneksi helpompaa kuin niiden kirjoittaminen. Kun Saarenheimon kirjan aivan liian pian lukee loppuun, voi ilahduttaa itseään vaikkapa Leif Salménin kokoelmilla *Palatsi Bosporin rannalla* ja *Alas Akropoliilta*.

Jussi Onnismaa
*Dosentti, työnhajaaja
Helsingin yliopisto/Palmenia ja
Kehityspiikki*